

Akademie výtvarných umění v Praze
Studijní program Výtvarná umění
Ateliér Socha II / škola Tomáše Hlaviny

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Matter of time

Vypracoval / a: Jindřiška Jabůrková
Vedoucí diplomové práce: MgA. Tomáš Hlavina
Oponent / ka diplomové práce: MgA. Veronika Čechová

Akademický rok 2020 / 2021

*„Komu začne příroda odhalovat svá zjevná tajemství, ten pocítuje neodolatelnou touhu po jejím
nejdůstojnějším vykladači, umění.“*

J.W. Goethe, Průpovědi v próze

Vstoupíš do místnosti plné mlhy, voda se zde mění v páru, ta se usazuje na předmětech z kovu a pomalu je obaluje rzí a měděnkou, sůl se vypařuje a dostává se do vzduchu. Cítíš vůni, snad kadidla nebo mokrého kamene? Petrichor, dopadající na beton...

Hmota přelévající se z jedné formy do druhé, předávající si energii a zachycující v čase vzpomínky, paměť. Mající svou vlastní identitu, vědomí a pohyb. Nalezené, nově vytvořené, zavržené materiály žijící svým vlastním životem, přetváření forem, morfogeneze, růst a destrukce v nekonečném koloběhu. Kontextuální vnímání hmoty, alchymistická proměna, změny skupenství, změny skupenství mysli. Myšlenka putující od elementárních částí po celek hmoty ve světě.

Úvod

Instalace s názvem *Matter of time* nás přivádí do prostředí, krajiny, která nám nabízí tři různé způsoby, jak se dívat na hmotu a vztahovat se k ní. Mezi zdroje, ze kterých má práce vycházet patří přístup zkoumání přírody, první způsob vychází z perspektivy, kterou prosazoval Johann Wolfgang Goethe a Rudolf Hauschka (jeden z Goethových pokračovatelů) proti dominantní moderní přírodovědě. Druhou perspektivou jsou lidové tradice a pověsti, vztahující se k používání různých materiálů od dřeva až po lidské vlasy, dle vlastní představy o světě a o významech a symbolických vlastnostech těchto materiálů. Z novější literatury mne inspirovali texty filosofky Jane Bennetové a obecně pojetí hmoty v tzv. objektově orientované ontologii (OOO), která se snaží popsat život věcí samých bez vztahu k člověku. A konečně vycházím z vlastních představ o životě odpadu, architektury po rozpadu a o symbolických vlastnostech materiálů, které civilizace již odvrhla.

Rozhodla jsem se tyto přístupy spojit v instalaci a polemizovat s naším vztahem ke hmotnému světu, k věcem, které vytváříme, i k těm, jež jsou součástí tohoto světa od začátku. Snažím se uvědomovat si souvislosti mezi jednotlivými materiály i se jen intuitivně zapojit do procesu vzniku nových forem, který kolem mě probíhá. Přemýšlím i nad tím, jaký má v tomto procesu význam čas a bavím se poetickou představou paměti, která se ukládá ve veškeré hmotě, jež si nese tuto paměť sebou, ať už se s ní děje cokoli. Představa cihly, která byla vyrobena z hlíny, ze čtvrtohorního spraše, natěžená, vypálená, spoluvytvářející zeď, za níž žili lidé, kteří se o ní opírali, chodili po ní, žijící s lidmi, zbourána, postavena znovu a znovu zbourána, složena na skládce, drolící se na prach, rozprášena, prach usazující se v koutu ulice, prach mísící se s vodou z deštivého dne, bláto na podrážce člověka jdoucí na procházku se psem, znovu obývajícím dům, přilepená na botě, a tak dále.

Poločas rozpadu

„Vezměte si myšlenku ruiny, je to něco, co patřilo minulosti, ale stále více se stává součástí naší budoucnosti. Naše epocha uvádí do pohybu dozvuky a oscilace, které rozptylují dlouho zavedené hranice a otevírají novou sadu dělení v čase a prostoru.“¹

Snažím se vstoupit do procesu proměn. Z nalezených stavebních materiálů připravených k odvozu na skládku vytvářím krajinu připomínající polorozpadlé antické ruiny, nebo post-apokalyptickou představu světa. Z trosek domů vytvářím domy nové, napodobují proces přeměny, kdy jedno zaniká a druhé vzniká, fluidní přesuny hmoty, mezi vytvořenými lidskými objekty a přírodou vytvořenými formami.

Přemýšlím nad tím, co je uloženo v materiálu, se kterým pracuji, nyní spíše na narativní úrovni než na té chemické. Sutiny jako materiál, který znamená zánik ale zároveň to není hmota bez duše. Ukrývá v sobě fragmenty předchozího, paměť místa, stavby. Odkaz na antiku se rodí přirozeně. Struktury připomínající kanelury jsou prvkem, který se objevuje víckrát a to jak v podobě vzoru na zbytcích kachliček vytvořeného stěrkou z malty, tak v pórobetonu, v betonu i v silikonu. Tohoto vzoru si můžete všimnout při procházce městem skoro kdekoli ať už se jedná o záměr či pouze funkci drážek.

¹ dostupné z: <https://artviewer.org/some-people-believe-the-sun-used-to-be-yellow-at-trafo-gallery/>

Vitalita hmoty

„Sullivan nám připomíná, že se vitální materiality nikdy nez bavíme, protože pokračuje ve svých činnostech, i když je opovržena a nechtěná. V ten den přede mnou vyvstala síla věcí z hromady odpadků....síla věcí : zvláštní schopnost neživých věcí oživovat, jednat, vytvářet důsledky, a to subtilní a dramatické“²

Jane Bennetová ve své knize *Vibrant Matter* ukazuje jak mohou být věci aktivními činiteli, odmítá pohled zaměřený od člověka k okolnímu světu, ale naopak od objektu k subjektu. Popisuje život věcí jednajících bez lidského přičinění.

Pozoruji přírodní procesy odehrávající se ve městech, pomocí fotografie zaznamenávám místa, které mě přitahují surovostí a něžností zároveň - brownfieldy, náhodné pouliční instalace sutí, tyčí, odpadků, a rostlin, industriální krajina prostoupená divokou přírodou. Všechno je živé, jedna substance mění se v druhou, neustálé proudění, zánik a vznik. Věci si žijí vlastním životem. Stejně tak do toho ale proniká člověk svým vlastním působením. Převrací půdu a navrácí ji nebo přemisťuje. Tento proces pojmám z různých stran ať už skrze letmé fotografie výkopů a hlušin, nebo části instalace, nalezené a posbírané, které nechávám znovu oživnout v jiném kontextu.

Metamorfóza mostů

Vzniká tu příběh o přeměně v čase a prostoru, jež je nám tak dobře známý, jde o mosty a budovy, chátrající a vytvářející nové formy z odplaveného vápence z betonu, vytvářející krápníky. Pravidelně jsem chodila tento jev obdivovat na nádraží na Černém mostě a poté jsem podobné jevy začla nacházet takřikajíc na každém rohu. Fascinoval mě kontrast zanedbaného prostředí a nádherných novým forem, které tu z betonu vznikaly. O díle slovenského umělce Jaroslava Kyši, který se stejným jevem vzniku calthemitů zabývá, napsal kurátor Erik Vilím. Podle něj je dnes člověk geomorfologickým aktérem

² Bennett, J., *Vibrant Matter: A Political Ecology of Things*, str.6 BENNETT, Jane. *Vibrant matter: a political ecology of things*, Durham: Duke University Press, 2010. ISBN 978-082-2346-333
v překladu v: Likavčan, L., Jánoščík, V., Růžička, J., *Mysl v terénu*, Filosofický realismus v 21. století, str. 115

zanechávající stopy v ekosystému. Calthemity, přírodně se tvořící krápníky na objektech produkovaných člověkem, jsou záznamem našeho věku, přitom jsou tyto objekty tak pomalu vznikající, jako protiklad k rychlosti naší doby. Otázkou zůstává, co je příroda ochotna pojmout a přetvořit a co zůstane po dnešním člověku v zachovalé podobě.

Vlasy a kořeny

Další přístup, o který se snažím, je čistě narativní. Inspiruji se příběhy z lidových vyprávění. Jeden z příběhů, jsem objevila v knize *Žítkovské bohyně* Kateřiny Tučkové³, krátce popisuje, jak jedna žena použila lidské vlasy jistého muže a zakopala je do hlíny před svojí chalupou, zmíněný muž byl pak nucen z nevyjasněné příčiny se na dané místo vždy vracet. Tento trochu děsivý příběh mě zaujal svým poetickým spojením člověka s přírodou, s mateřskou půdou, do které jsou vloženy vlasy. Jako bych viděla performance Any Mendiety, nebo dílo Dineo Sashee Bopape, odkazující na půdu, která v sobě nese jisté příběhy a historii. Vlasy mají už tak pro mě dost bohatý symbolický význam, vázaný na čas, během něhož vlas roste, ukládající paměť podobně jako krápníky nebo cihly, které v instalaci používám. Spojení s půdou jež je nám jistým způsobem blízká, vytváří nový typ vztahu, nejen významově ale i materiálově.

Substance

„Opustit materialistický pohled na přírodu ovšem neznamená nic jiného než se nově podívat na fenomény - cvičit se v myslícím nazírání - místo abychom je jen registrovali co do míry, počtu a váhy, a potom „vysvětlovali“; tím pouze ustrnou ve světě hypotéz a teorií.“⁴

Rudolf Hauschka jako vystudovaný chemik a medik ovlivněný Goethem a antroposofií rozvinul hlubší poznávání podstaty hmoty a studium přírody. Na základě vlastních experimentů a poznatků J. W. Goetha, nás uvádí do přemýšlení nad chemickými prvky, které utvářejí tento svět, mají své vitální vlastnosti, působící na sebe navzájem a na člověka. Píše o procesech v rostlinách, přeměně cukru a škrobu, o jednotlivých

³ Tučková, K., *Žítkovské bohyně*, 2012, Host

⁴ Hauschka, R., *Člověk a substance*, str. 7, Fabula, 2005

substancích, a o nerostech. O živlech, ke kterým tyto chemické prvky náleží, a dává jejich přeměnu do souvislostí nejen v obecné rovině, ale také v příkladu používání v historii (například med a cukr).

Úvahami těchto učenců se inspiroval například Joseph Beuys, jenž věřil, že každá chemická látka, každý materiál, který ve své tvorbě používal má svou vnitřní energii, hodnotu a spirituální význam. Zabýval se Goethovou metamorfózou rostlin, texty Rudolfa Steinera o včelách a kosmické chemii. Tyto poznatky užíval ve vytváření svých soch a dále rozšiřoval svou vlastní teorii o významu materiálů.

Na základě těchto principů sama velmi intuitivně a umělecky zkoumám svět, a snažím se pochopit souvislosti, mezi jednotlivými chemickými prvky a materiály, jejich významy....

Křemík obsažený v jedné práci se utváří v části objektu jako beton, v části je tento křemík ve formě silikonu. Stejně tak se soustřeďuji na přelévání živlů, voda, pára, vzduch, země a oheň ve formě spíše vyhořelé, jako popel... Vytvářím jakousi fiktivní laboratoř, kde zkoumám různé procesy, například vytváření krystalů soli...

Výstava *Myslet bez konce* uskutečněná v galerii DOX v roce 2011, byla zaměřena na umělce, které spojuje zájem ať už velmi náznakově či plně o duchovní tendence, týkající se Rudolfa Steinera a J.W. Goetheho. Zaujalo mě zařazení umělců jako jsou například Olafur Eliasson, Katharina Grosse nebo Tony Cragg. Témata, spojená s antroposofií, pokud se v současnosti vůbec objevují, obvykle vyvolávají negativní odezvu a vedou k bagatelizaci a pejorativnímu odmítnutí takto inspirovaných umělců, kteří bývají zařazeni do téže skupiny jako New age a veškerý spiritualismus, který oficiální výtvarná scéna nejspíše právem opovrhne. Nutí mě to přemýšlet nad možností, jak myšlenky Goetha, Steinera, Hauschky a dalších podobných myslitelů, oživit a zaktualizovat na poli současného umění.

Závěr

Nesrovnávám ani nespojuji tyto teorie a úvahy dohromady, pokládám je vedle sebe jako možnosti uvažování nad hmotou.

Z mého čistě uměleckého pohledu, vidím jisté souvislosti mezi myšlenkami Jane Bennetové a mezi úvahami nad energií materiálů podle Rudolfa Hauschky. Podobně jako dnes Bennetová hovoří o vnitřním životě hmoty - ačkoli vychází spíše z Bergsona než z Goetha - tak už Hauschka kritizoval standardní materialismus moderní přírodovědy, když zdůrazňoval kvalitativní stránku materiálů a živlů. A podobné ideje se zrodili už i v lidových tradicích. Přemýšlím nad vztahem člověka k jeho okolí, jak si uvědomujeme nebo neuvědomujeme věci kolem nás, a nad naším vzájemným působením. Přemýšlím nad materiály, jak jsou samy o sobě, bez lidí.

Beru tyto náhledy na hmotu a složení světa a věcí v něm, jako inspiraci a úvahy pro další přemýšlení. Instalace především zrcadlí můj zájem a snahu uvést diváka do prostředí, jež jej trochu znejistí, zcitliví a uvrhne do světa v němž hmota ožívá svým vlastním životem a vyjevuje se mu v různých fázích svého bytí ve světě, zastavená na moment v jedné ze svých mnohých forem. Myslím si, že pochopení a uvědomění si těchto vnitřních vztahů mezi živou hmotou a lidmi, může vést k východisku z naší bezohledné spotřební doby. Představa, že jsme součástí všeho toho živého na této planetě, nemyslet si, že tuto okolní hmotu nějakým způsobem převyšujeme a jsme jejími vládci.

*V krůpějích rosných necht' zkanu a s popelem se smísím.
Novalis, Hymny k poctě noci*

Použitá literatura:

Jane Bennett, *Vibrant matter: a political ecology of things*, Durham: Duke University Press, 2010

Rudolf Hauschka, *Člověk a substance*, Fabula, 2005

Heinrych O. Proskauer: *Ke studiu Goethovy Nauky o barvách*, Malvern, 2020

Likavčan, L., Jánoščík, V., Růžička, J., *Mysl v terénu,, Filosofický realismus v 21. století*, VVP AVU, 2017

Jaroslav Anděl, *Rudolf Steiner a současné umění / Myslet bez konce*, DOX, 2011

Tučková Kateřina, *Žitkovské bohyně*, Host, 2013

Joseph Beuys, Volker Harlan, *What Is Art?: Conversations with Joseph Beuys*, Clairview Books, 2004

Online zdroje:

<https://artviewer.org/some-people-believe-the-sun-used-to-be-yellow-at-trafo-gallery/>

<http://www.zahoriangallery.com/new/i-was-keeping/>

<https://art.ceskatelevize.cz/inside/videt-virtualni-svet-nelidskyma-ocima-EQSwQ>